

Tadeusz Żurowski

System obronny grodu kultury łużyckiej w Biskupinie

Ochrona Zabytków 5/2 (17), 105-110

1952

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

SYSTEM OBRONNY GRODU KULTURY ŁUŻYCKIEJ W BISKUPINIE

TADEUSZ ŻUROWSKI

REKONSTRUKCJA GRODU. Ze względów natury konserwatorskiej badania nad grodem kultury łużyckiej nie posuwają się zbyt intensywnie. Warstwy kulturowe łużyckie przykryte są znacznej grubości warstwami młodszymi, z których najciekawsze zawierają relikty z czasów pierwszej organizacji Państwa Polskiego przez Piastów. Dlatego oczy badaczy pilnie śledzą wierzchnie warstwy ziemi zarówno półwyspu na jeziorze Biskupińskim jak i jego okolicy. Nad odsłanianiem głębiej zalegających warstw kultury łużyckiej pracuje mniejsza gromadka robotników pod kierownictwem archeologów. Z inicjatywy wieloletniego badacza Biskupina dyr. dra Zdzisława A. Rajewskiego zająłem się w ubiegłym sezonie wykopaliskowym pogłębieniem wiadomości nad budowlami kultury łużyckiej i pracami nad projektem nowej rekonstrukcji części grodu, która ma nastąpić w r. 1952. Nowa rekonstrukcja stanie wprawdzie na wschodniej części półwyspu, ale usytuowanie w przestrzeni otrzyma podobne do usytuowania odkrytych reliktyw przybramnych. Jałowa — to jest pozbawiona zabytków — część ładu zostanie odcięta rowem wypełnionym wodą a połączonym półksiężycowato z jeziorem. Przez pomost drewniany przerzucony przez wodę a skopiowany z natury będzie odtworzone dojście do palisadowej konstrukcji przybramnej. Po obu stronach tej konstrukcji za wodą zostaną wbite pale tak zwanego od dawna falochronu¹. Wysoki wał drewniano-ziemny zakończy wspólnie z bramą wieżową budowle obronne. Tuż za bramą odtworzony będzie rozległy plac oraz ulice poprzeczne w obrębie starszego grodu ósma: dziewiąta i dziesiąta² z czterema domami po bokach i fragmentami szczytowymi dwu domów pomiędzy wspomnianymi ulicami, przytykających do placu. Plac i domy zostaną otoczone ulicą okólną, a raczej jej fragmentem, gdyż cała rekonstrukcja będzie wykonana fragmentarycznie. W dwóch domach przy placu po stronie północnej znajdzie pomieszczenie stała dydaktyczna wystawa zabytków ruchomych, po stronie południowej w jednym z domów urządzone będzie wnętrze z pełnym wyposażeniem, w innym mieścić się będzie podręczny magazyn zabytków czekających na opracowanie naukowe. Tego rodzaju realistycznie zrekonstru-

¹ Tadeusz Ż u r o w s k i, Budowle kultury łużyckiej w Biskupinie III. Sprawozdanie z prac wykopaliskowych w grodzie kultury łużyckiej w Biskupinie w powiecie Żnińskim za lata 1938—1939 i 1946—1948. Praca zbiorowa pod redakcją Józefa Kostrzewskiego, Poznań 1950. (Str. 286—361). Wyraziłem tam przekonanie, że „falochron“ pełni funkcje obronne.

² Zdzisław Adam R a j e w s k i, Budowle grodów kultury łużyckiej na półwyspie jeziora biskupińskiego. III Sprawozdanie z prac wykopaliskowych w grodzie kult. łuż. pod red. J. Kostrzewskiego, str. 239—282.

Ryc. 104. Biskupin, pow. Znin. Wystająca palisada pochyła odkryta nieopodal bramy grodu kultury łużyckiej.

owany w skali naturalnej fragment grodu kultury łużyckiej stanowić będzie nie tylko atrakcją turystyczną, ale i obiekt ważny pod względem dydaktycznym, który będzie równocześnie sprawdzianem naukowych dociekań.

OBSERWACJE NAD FALOCHRONEM. Podczas pracy nad projektem rekonstrukcji grodu trzeba było wielokrotnie uzupełniać wiadomości w terenie, tym bardziej, że od czasu poprzednich badań odsłonięto dość znaczne partie grodu łużyckiego na południe od bramy obronnej. Tak tu jak i w północnej części półwyspu zaobserwowano pojedynczy rząd ukośnie wbitych pali¹, górujących nad rzędami innych o około dwa metry. W pobliżu bramy obronnej pale te występowały w ósmym rzędzie wśród pali falochronu (patrz. ryc. 104) natomiast na północnym cyplu w pobliżu trzech oddzielnych domów ustawionych poza ulicą okrężną rząd wysokich pali znajdował się znacznie bliżej, bo w piątym rzędzie, na dziewięć wszystkich rzędów. Zarówno prof. dr Józef Kostrzewski jak i dr Zdzisław A. Rajewski nie mogli jeszcze przed dwoma laty brać pod uwagę tych wystających ponad inne z pośród falochronu pali, gdyż wobec niewielkiego wówczas odsłoniętego obszaru i wyniszczenia nie rzucały się one w oczy w sposób wystarczający dla naukowych dowodzeń. Ostatnie lata dały potwier-

---

¹ Art. mal. Stanisław Łuczak stały pracownik Ekspedycji Wykopaliskowej w Biskupinie zwrócił mi na nie uwagę już w 1948 roku, ale dopiero obecnie po odkryciu większych partii można było wyprowadzać wnioski.

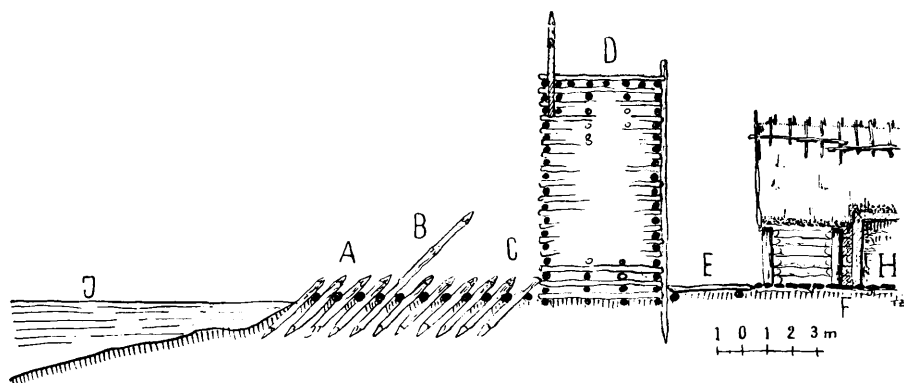

Ryc. 105. Biskupin, pow. Żnin. Wystająca palisada pochylona w kierunku wału na północnym cyplu osady kultury łużyckiej.

dzenie dawnych spostrzeżeń ustnie podawanych przez wspomnianych uczonych. Te wystające pale dębowe obróbką nie różnią się od innych i są tak jak i inne zastrzone, wbijane ukosem w ziemię pod kątem 45° , a układane na legarach o średnicy 20 do 30 cm podobnej jak u innych pali. Jedyną cechą wyróżniającą jest więc znaczniejsza długość pali.

Podczas poprzednich badań w latach ubiegłych przeprowadził autor na podstawie oględzin dowód, że tak zwany „falochron“, który dotychczas uznawany był za falochron służący do ochrony wału przed naporem kry wiosennej, jest również i konstrukcją obronną. Obecnie można już stwierdzić, że podstawową funkcją „falochronu“ jest jego obronność. Eksperymentalnie stwierdzono, że wszelkie obronne konstrukcje na terenie Biskupina występują zawsze — jeśli chodzi o pale — jako słupy ostrzone i wbijane w ziemię. Ostrza te są dokładniej obrobione w okresie trwania budowy grodu, gdy po każdorazowej odbudowie obróbka ich staje się mniej dokładna, jakby pośpieszna i niedokończona. Te wystające ponad inne pale także obecnie strają się niektórzy tłumaczyć jako dodatkowe zabezpieczenie przed naporem kry dźwigającej się do góry i piętrzącej wysoko. Stwierdzenie jednak tej konstrukcji zarówno w starszych jak i młodszych grodach kultury łużyckiej daje pewność, iż jest to element obronny.

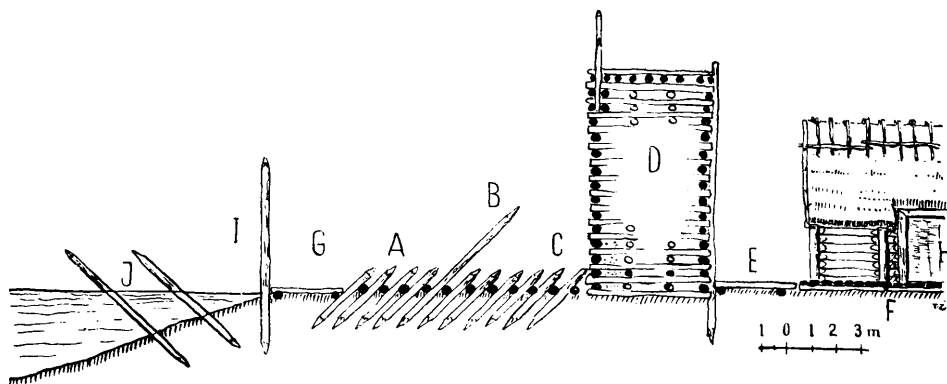
SYSTEM OBRONNY STARSZEGO GRODU. System obronny starszego grodu był mniej rozwinięty, aniżeli stało się to później. W starszym grodzie elementami obronnymi były: wody jeziora biskupińskiego, ukośna palisada zwana „falochronem“ i wał drewniano-ziemny. W wale tym mieściła się jedna brama wiodąca do grodu. Badacze Biskupina wyrażali wprawdzie wielokrotnie przypuszczenie, że istnieć musi jeszcze jedna brama, wydaje się to jednak bardzo wątpliwe, w sytuacji dawnej wyspy wręcz niemożliwe. Możemy sobie przedstawić obrazowo funkcję poszczególnych elementów obronnych grodu. Napastnik po przebyciu jeziora lub pomostu w pobliżu bramy obronnej musiał posuwać się ostrożnie po wyostrzonych głowicach ukosem wbitych pali niższych po stronie zewnętrznej (patrz ryc. 106 - A). Cofanie było bardziej utrudnione, groziło bowiem potknię-

Ryc. 106. — System obronny starszego grodu kultury łużyckiej w Biskupinie. Oznaczenia: A — niski częstokół zewnętrzny, B — częstokół wyższy, C — częstokół niższy wewnętrznych, D — wał drewniano-ziemny, E — ulica okrężna, F — ulica poprzeczna, H — domy, J — jezioro. (Opracował Tadeusz Żurowski).

ciem się o grot pala, upadkiem i w konsekwencji śmiercią. Dalszy pomyślny atak łączył się z koniecznością pokonania jednym zdecydowanym skokiem dwumetrowej przeszłości różnicy wysokości (palisada B) jaki przedstawiał wystający rząd pali. Jeśli taki skok udał się atakującemu, należało się teraz posuwać w dalszym ciągu po wyostrzonych łbach niższych pali ukośnych (C) aż do ściany pionowej wału drewniano-ziemnego w celu pokonania tej jeszcze zapory, na której znajdowali się obrońcy. Gdyby atak miał się załamać to wycofanie było ze względu na ten ukośnie wbity rząd pali wysoko uniesionych ku górze bardzo utrudnione. Uciekający napastnik znalazł się zatem w pułapce, z której mógł go uwolnić energiczny skok, przy równoczesnym angażowaniu obu rąk i krótkim wstrzymaniu się przy ukośnej palisadzie. To zatrzymanie wystarczyłoby obrońcom na to, by wymierzyć śmiertelny cios kamieniem z wału. Powyższe przypuszczenie oraz

rekonstrukcja ataku i obrony z naświetleniem roli wysokich pali zostało całkowicie zaakceptowane przez badacza Biskupina dra Z. Rajewskiego. Słabą stroną dowodzenia obronności całej tej konstrukcji zwanej dawniej falochronem jest jej bezpośrednie zetknięcie z brzegiem jeziora, tym samym wykonywanie funkcji falochronu albo ochrony przed naporem kry wiosennej, lecz tylko w okresie trwania grodu starszego.

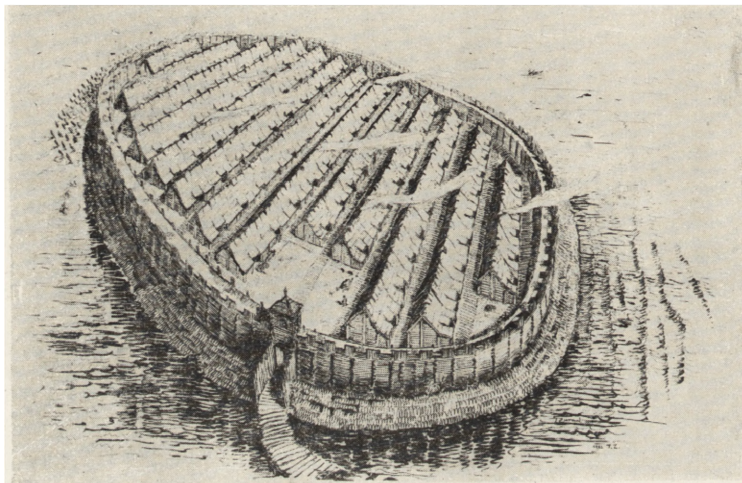

ryc. 107. System obrony grodu młodszego kultury łużyckiej w Biskupinie. Oznaczenia: J — jezioro oraz palisada, I — częstokół pionowy, G — droga za falochronem, A — niski częstokół zewnętrzny, B — częstokół wysoki, C — częstokół niższy wewnętrzny, D — wał drewniano ziemny, E — ulica okrężna, F — ulica poprzeczna, H — domy, J — jezioro. (Opracował Tadeusz Żurowski).

SYSTEM OBRONY MŁODSZEGO GRODU. Jeżeli podczas badania systemu obronnego grodu starszego funkcja ukośnej palisady mogła być interpretowana jako ochrony przed falą i krą przede wszystkim, a dopiero później udało się uzasadnić także jej obronny charakter — to w systemie rozbudowanym w okresie trwania grodu młodszego funkcja obronna staje się bezsporna. Prócz wymienionych już wyżej elementów obronnych i budowlanych zjawiają się nowe. Do nich należy droga okólna za falochronem. Łączy się ona w pobliżu bramy z drogą dojazdową do grodu za pośrednictwem pomostu na palach, a służy jako połączenie lądu z wyspą. Droga ta, stwierdzona została przez Z. A. Rajewskiego w kilku miejscach na północy, zachodzie i południu, a także i na wschodniej rozkopywanej części grodu i badacz ten przypisuje jej funkcję gospodarczą, nie wyjaśniając tego narazie w sposób definitywny. Równoległe do tej drogi, po stronie zewnętrznej systemu obronnego grodu zaobserwowano ostatnio rząd, względnie dwa rzędy pionowo wbijanych słupów (ryc. 107—I), dość znacznej średnicy, bo około 30 cm. O tej konstrukcji, pisze Z. A. Rajewski, że może to być ostokół lub łamacz kry innego typu i zalicza ją chronologicznie do drugiej fazy grodu starszego. Już poza tą konstrukcją, na obszarze jeziora dokonał Z. A. Rajewski w roku 1939 jeszcze jednego cieka-

wego odkrycia na północno-zachodnim cyplu dzisiejszego półwyspu, odkrycia pali wbijanych ukosem pod kątem 40°, ale w odwrotnym kierunku, to jest w kierunku jeziora. I te słupy dr Z. A. Rajewski określa jako łamacz kry, co wobec ich rzadkiego ustawienia i występowania — jak się wydaje — tylko po stronie największego naporu fali i kry, jest zupełnie prawdopodobne. Trudno atoli zgodzić się z określeniem palisady pionowej jako falochronu, jest to raczej palisada obronna, czemu również i Z. A.

Ryc. 108. Biskupin — rekonstrukcja grodu kultury łużyckiej.
(Opracował T. Żurowski).

Rajewski w dyskusji nie zaprzeczył. Przyjąwszy istnienie tej konstrukcji jako obronnej a nawet jako falochronu musimy równocześnie stwierdzić, że częstokół ukośny otaczający wał drewniano-ziemny nie może realnie spełniać wówczas funkcji falochronowej, a obecność drogi obiegowej przy pionowej palisadzie jeszcze bardziej podkreśla obronny charakter tej palisady.

Reasumując powyższe wywody musimy stwierdzić fakt występowania na ziemiach polskich już w V w. przed n. e. rozległego systemu obronnego, składającego się z usytuowania osady na wyspie jeziora, odgródzenia tej wyspy palisadą obronną pionową, następnie palisadą ukośną z pali niższych i wyższych, przy czym te ostatnie stanowią rodzaj pułapki na wroga. Do systemu obronnego dochodzi jeszcze najważniejsza konstrukcja: wał drewniano-ziemny, oraz brama obronna.¹

¹ Została ona wyczerpująco opisana w pracy autora pt. Budowle kultury łużyckiej w Biskupinie.